

Broeders Van Dale

Historische schets van de congregatie

De Kortrijkse priester Jozef Van Dale stichtte 254 jaar geleden (in 1761) de broedercongregatie die zijn naam draagt.

Hij heeft zijn standbeeld op het Jozef Van Daleplein in Kortrijk.

1. Zijn levensverhaal.

Jozef Van Dale werd geboren te Kortrijk op 31 juli 1716.

Zijn ouders waren lakenhandelaars en bewoonden een groot huis in het begin van de Leiestraat. Ze behoorden tot de meest invloedrijke families van die tijd: Goethals, Vercruyssen, Nolf, Vanden Peerenboom, Bisschoff, ... Dit had als nadeel dat Jozef later wat tegenkanting zou ondervinden omdat hij zijn 'geld en goederen' slecht beheerde. Anderzijds kon hij later altijd op hun heel milde financiële steun rekenen.

Hij werd leerling van het Jezuietencollege aan het Sint-Michielsplein. Het was zijn bedoeling om priester te worden. Zijn oudere broer Adriaan wilde dat ook en de ouders beslisten dat Jozef (toen 15 jaar) dan maar in het familiebedrijf moest blijven om zijn vader bij te staan. Na het overlijden van zijn vader nam hij op 19-jarige leeftijd de zaak over en zou dit blijven doen gedurende 22 jaar tot 1759.

De jonge Jozef Van Dale kwam aldus rechtstreeks in contact met de armoede van de kleine wevers, die veelal ongeletterd waren. Zijn ideaal om priester te worden was gebleven. Zo zou hij het best de armoede en het analfabetisme in zijn stad kunnen bestrijden.

In deze periode stichtte hij de "Zondagsscholen" in het huidige Patriagebouw op de Grote Markt.

In 1747 huwde zijn zus met Jean-Baptiste Bethune en Jozef Van Dale liet zijn zaak meer en meer aan zijn schoonbroer over. Zo kon hij zich vooral toeleggen op zijn "Zondagsscholen" die hij startte in 1749.

Hij ging theologie studeren in Douai in 1753 toen hij 37 jaar was. In 1757 (op 41-jarige leeftijd) werd hij priester gewijd in Doornik. Hij werd verbonden aan de Sint-Maartensparochie van Kortrijk met de speciale opdracht zich vooral te richten op de armoedebestrijding. Hij deed dit door het verzorgen van behoeftige zieken en het onderwijzen van de arme volksjeugd.

Op 2 februari 1761 gaat Jozef Van Dale met enkele medewerkers wonen in Buda, waar nu het klooster van de Zusters van Liefde is om er:

- op zondag onderwijs te verstrekken aan arme kinderen die dit niet konden betalen;
- zieken en ouderlingen uit de lagere volksklassen te verzorgen.

De broeders konden instaan voor hun eigen levensonderhoud door eigen arbeid, vooral door thuis te weven. Hun inkomen liet ook toe caritatieve werken te financieren.

In 1766 bouwt Jozef Van Dale met eigen middelen een ruim nieuw gebouw in de Lange Steenstraat (waar nu een gedenkplaat hangt) dat hij inricht als klooster en als school.

In 1768 werkt hij mee met Johanna Amerlynck om een zustercongregatie op te richten met dezelfde doelstellingen als de Broeders Van Dale.

In 1774 is Jozef Van Dale medeoprichter van de Armenkamer. Het bedelen werd verboden doch alles wat de begoede burgers wilden schenken werd door de Armenkamer verzameld en verdeeld – het prille begin van de Openbare Onderstand.

Hij overlijdt in Kortrijk, 5 februari 1781, op de leeftijd van 65 jaar.

Zijn sermoenen zijn bewaard gebleven en daarin laat hij zich kennen als een heel gedreven volkspredikant, met een grondige kennis van de Bijbelse teksten. Zijn geschriften getuigen van een diep geloof en een leven van intens gebed en van onthechting.

In de opstelling van de levensregel voor de broeders komt naar voor dat hij een zeer nauwgezet man was. Naar het einde van zijn leven neigt hij wat naar het scrupuleuze doch het enorm vertrouwen in zijn leidsman, E.H. Van Roo, helpt hem er boven op. Onder invloed van het Jansenisme leidde hij een streng, ascetisch leven.

Zijn diep christelijk geïnspireerd engagement blijkt evenwel uit alles wat hij heeft gerealiseerd.

2. Zijn verwezenlijkingen.

1749: Oprichting van de zondagsschool.

Jozef Van Dale gaf de leiding van zijn textielhandel door aan zijn schoonbroer. Samen met twee andere mannen organiseerde hij het onderricht op zondag. Er werd catechismusles gegeven, maar ook lezen, schrijven, rekenen... Hij betaalde persoonlijk alle onkosten die dit met zich meebracht.

Bij zijn overlijden in 1781 zal zijn graf het grafschrift krijgen: “Instelder der Vergaederinge van de Broeders der Zondag-schole”. Het is bevestigd aan de

zuidingang van de Sint-Maartenskerk, waar hij begraven werd samen met de eerste broeders.

1761: Stichting van de congregatie.

Met twee medewerkers vormt hij op **02 februari 1761** een communiteit die wat duurzaamheid moet geven aan de liefdadigheidswerken waar Jozef Van Dale zich voor inzet. Zo kan de zondagsschool beter georganiseerd worden en zijn er gemakkelijker afspraken te maken over de verzorging van zieken, die heel behoeftig zijn.

Samen met zijn geestelijke leider E.H. Van Roo uit Ieper maakt hij een ontwerp van levensregelen voor de nieuwe “vergaedering”. De leden van de jonge groep leggen geen geloften af doch leven nauwgezet volgens de regel van de derde – ordelingen van Franciscus. Hierin staat de onthechting van aardse goederen centraal, maar ook de inzet voor de armen. Het stipt volbrengen van de gebedsoefeningen vormt de grondslag van hun toewijding.

Na een proeftijd van tien jaar telt de groep een achttal leden en wordt de Regel door allen ondertekend. (1771). Opvallend is dat de inspiratie van de H. Vincentius a Paulo heel sterk doorweegt in de uiteindelijke levensregel. Het beoefenen van de christelijk geïnspireerde liefdadigheid moet steunen op een intens religieus leven.

1766: Optrekken van het gebouw tussen de Lange Steenstraat en het toenmalige Sint-Maartenskerkhof (huidig Jozef Van Daleplein).

Met het geld van zijn erfenis en de steun van zijn begoede familie trok hij er een nieuw en ruim gebouw op. De kant die uitgaf op de Lange Steenstraat was bestemd als verblijfplaats voor twaalf broeders. De lokalen die gericht waren op de Sint-Maartenskerk, werden ingericht om er les te geven. Hier waren ook de ateliers voor de broeders die er het beroep van thuiswever uitoefenden om in de kost te voorzien. Deze eigendom zal in 1881, in de periode van de schoolstrijd, onteigend worden. De broeders werden er hardhandig buiten gezet. Tot op heden blijft het onduidelijk wat er zich daar allemaal achter de schermen heeft afgespeeld. Alle pogingen om het gebouw als eigendom terug te krijgen hebben uiteindelijk nooit enig resultaat gehad.

1768: Hij steunt Juffrouw Amerlinck bij de stichting van de congregatie O.L.Vrouw van Bijstand.

De letterkundige Theodoor Sevens schreef in 1890 “Levensschets van Jozef Van Dale”. We nemen de tekst over die staat op bladzijde 20 van dit boek:

“Er bestaat in Kortrijk, in de Sint – Janstraat een gesticht voor behoeftige meisjes: de Amerlynckschool. Deze kwam tot stand krachtens het octrooi van Maria-Theresia van 1768, dank aan de mildheid van Johanna-Theresia Amerlynck en de medewerking van

J. Van Dale. Dit gesticht telde twaalf Zusters van Liefde, levende volgens de regel van St- Vincentius à Paulo. Het reglement voor deze school werd geresolveert door alle juffers-schoolvrouwen, ter presentie van Jozef Van Dale. (Archieven der stad)."

1774: Oprichting van de Armenkamer.

Het motief om een Armenkamer op te richten was, dat het stadsbestuur de "publieke bedelarij" wilde bestrijden. Veel mensen leefden ongetwijfeld in zeer armoedige situaties. Maar er werd ook misbruik gemaakt van het bedelen door personen die eigenlijk in staat waren om in hun eigen onderhoud te voorzien. Vaak gingen deze vrij agressief te keer. Daarom werden her en der wetten uitgevaardigd om het "openbaer bedelen" te verbieden. En wat met de échte armen?

Jozef Van Dale was de bezieler van het initiatief om de zorg voor deze armen enigszins te organiseren. Veel mensen hadden geen andere kans dan te bedelen en de hulp van welstellende mensen te vragen om in leven te blijven. De Armenkamer registreerde de mensen die het meest noodlijdend waren en verzamelde de giften die geschonken werden. Zo kon de bijstand terecht komen bij de mensen waar de nood het grootst was. Jozef Van Dale en de eerste broeders waren hier zeer actief in en zij werden zelfs naar Gent en Brugge uitgenodigd om hun manier van aanpakken uit te leggen. De sociale organisaties van die tijd steunden de Armenkamer naar bestvermogen en werkten er volledig aan mee.

3. Zijn congregatie met een geschiedenis van 250 jaar. (1761 – 2011).

Het is uiteraard zeer kunstmatig een verdeling te maken in perioden van telkens vijftig jaar. Het kan evenwel bijdragen om de overzichtelijkheid te vergroten.

1761 – 1800.

De congregatie werd gesticht op 02-02-1761. Jozef Van Dale startte met twee medewerkers, doch in korte tijd groeide het aantal tot een tiental leden. Om zijn religieuze groepering op te richten had hij de toestemming nodig van Keizerin Maria-Theresia van Oostenrijk. In die tijd waren de autoriteiten zeer beducht voor rijke en machtige kloosterorden. Daarom besliste de Keizerin dat de nieuwe gemeenschap nooit meer dan twaalf leden tellen. Dat zou honderd jaar zo blijven en het belette een verdere uitbreiding.

Na het overlijden van Jozef Van Dale (1781) kreeg de jonge gemeenschap harde klappen te verduren. Twee oversten stierven kort na elkaar door de cholera die zij hadden opgelopen bij het verzorgen van zieken.

Het zou nog erger worden door het uitbreken van "De Franse Revolutie". De broeders zullen allemaal weigeren om "de eed van haat tegen het koninkdom af te leggen". Ze worden verdreven uit hun klooster in de Lange Steenstraat, "het

fondatiehuis” en duiken onder bij vrienden en bij familie. Ze mochten uiteraard geen les meer geven omdat ze bestempeld werden als *“dweepzuchtige onderwijzers die hun leerlingen niets anders dan gevaarlijke en anti-republikeinsche grondbeginselen inboezemen”*.

1800 – 1850.

In 1803 mogen ze terug hun intrek nemen in hun klooster. Na de Franse Revolutie werd de dagschool opgericht, ter aanvulling van het onderwijs op zondag. Dit alles volgens de wet op lager onderwijs van 1842.

Het is de periode dat de zorg voor zieken sterk op de voorgrond treedt. Het betreft hier behoeftige mensen die de verzorgingskosten niet kunnen betalen. Ook het “afleggen” van overledenen en het bijstaan van de armen in het huis waar er zich een sterfgeval voordoet, nemen de broeders op zich.

1850 – 1900.

Deze halve eeuw (1863 -1892) was Broeder Aloysius (Bruno De Jonghe) algemeen overste en hij organiseerde de uitbreiding van de congregatie. Hij stichtte nieuwe kloosters in Vijve-Kapelle (Damme), in Brugge en in Mont-à-Leux (Moeskroen). De broeders openden ook een “teekenschool” en een ambachtschool (1888) in Kortrijk.

Hij maakte de periode van de schoolstrijd mee. In 1881 besliste het liberaal bewind dat er te veel “godsdienstige stichtingen “ waren. De broeders werden hardhandig uit het “fondatiehuis” in de Lange Steenstraat verdreven. In dit gebouw werd een “Middelbare school van de Staat” opgericht.

In 1885 betrokken ze het huis op de “Grooten Kring”. Broeder Aloysius opende ook een klein noviciaat, bestemd voor kandidaat-broeders. Toen telde de congregatie 19 broeders, 2 novicen en 11 postulanten.

Op het einde van deze eeuw werd op drie plaatsen nog een klooster betrokken met een lagere school: Menen, Heule en Marke. In Torhout kocht de congregatie een huis zodat de studenten die wilden broeder worden er konden intern zijn, terwijl ze de lessen volgden aan de normaalschool.

Rond de eeuwwisseling was Br. Vincentius een alom gekende figuur als dermatoloog avant la lettre. Vanuit Kortrijk en omliggende gemeenten kwamen de mensen met huidzieken om genezen te worden dank zij zijn zelfgemaakte zalven.

1900 – 1950.

Met grote steun van weldoeners konden de broeders in 1900, een gebouw optrekken in de Vanden Peereboomlaan, namelijk het “Sint-Paulus Gesticht”. Het was bestemd voor de postulanten en novicen. Bij het begin van de twintigste eeuw volgden

verdere uitbreidingen: Mesen, Sint-Rochus Kortrijk, Vuurtorenwijk Oostende, Veldstraat- Groenigelaan Kortrijk.

In 1911 vierden de oud-leerlingenbonden Kortrijk het 150-jarig bestaan van de congregatie. 1200 leerlingen, samen met oud-leerlingen en genodigden volgden de Jubileummis in de Sint-Maartenskerk, opgedragen door Mgr. Waffelaert. Ze stapten ook op in de stoet. Het was een feest met alles er op en er aan: van plechtige feestzitting, naar volksfeest en vuurwerk.

Tijdens de oorlog van 14-18 werd naar bestvermogen verder les gegeven, meestal in noodlokalen. Klassen werden de bezetters ingenomen en beschietingen hadden grote schade aangebracht. Enkele broeders verbleven in Frankrijk en de jonge broeders werden bij het leger ingelijfd. Het was voor iedereen een tijd van grote verwarring. Op het einde van de oorlog is het aantal leden van de congregatie sterk gedaald.

Het 150-jarig afsterven van Jozef Van Dale werd met veel luister gevierd in 1931. Vooral de oud-leerlingenbonden werden zeer actief. Het klassieke patroon met een plechtige hoogmis, een grootse optocht en de laattijdige inhuldiging van het standbeeld. Nieuw was wel dat alle leerlingen deelnamen aan een heuse ballonwedstrijd.

Tijdens de tweede wereldoorlog werd het klooster Sint-Paulus in de Vanden Peerenboomlaan plat gebombardeerd. De broeders bleven ongedeerd.

1950 – 2000.

Na de tweede wereldoorlog brak een periode aan van groot enthousiasme en van hoop op een uitbreiding en bloei van de congregatie. Er waren ook relatief veel jonge broeders die naar vernieuwing op zoek waren. Als symbool van het nieuwe elan kan de viering van het 200-jarig bestaan in 1961 als hoogtepunt aangeduid.

Vijf initiatieven kunnen de nieuwe dynamiek illustreren:

- De bouw van het nieuw Studiehuis in Torhout, dat in 1956 in gebruik werd genomen. Het was vrij groot opgevat en lag in de lijn van andere kloostercongregaties die heel optimistisch en ook ruime gebouwen optrokken voor de toekomstige religieuzen.
- De eerste broeders trokken naar Kongo in 1956. Ze waren met vijf en namen een normaalschool in Kasongo over van de Witte Paters. Het jaar er op werd door vijf andere broeders in Shabunda een tweede normaalschool aangepakt. Tevens werd er veel aandacht besteed aan het oprichten van een congregatie voor inlandse broeders.

- In 1960 gingen de broeders van start in De Lovie in Poperinge. Ze namen er de zorg voor mentaal gehandicapte leerlingen op zich. Dit initiatief beantwoordde aan een enorme nood en het instituut barstte in korte tijd uit zijn voegen. Met 80 leden bereikt de congregatie haar hoogste aantal broeders.
- Een viertal broeders ging naar Licht en Liefde in Brugge om er te werken in de zorg voor volwassen blinde mensen.
- Het werd duidelijk dat het Studiehuis van Torhout zijn doel niet zou halen, gezien het aantal kandidaat-broeders dat zich aanmeldde niet aan de verwachtingen beantwoordde. Dan werd besloten een nieuw initiatief in de gehandicaptenzorg te nemen door de oprichting van Huize Tordale in 1969.

Het was ook de tijd dat er enkele broeders zeer actief werden ingeschakeld in parochiedienst, in catechese en ook als godsdienstleerkracht in scholen.

In 1971 verlaten de broeders Zaïre uit veiligheidsredenen en vluchten naar Rwanda. Zij richtten er een technische school op in de buurt van Butare. In 2000 eindigt het verblijf van de broeders in Afrika.

Om al die projecten te kunnen realiseren was men tussen 1956 en 1960 genoodzaakt om heel wat lagere scholen aan anderen door te geven. Naar het einde van de twintigste eeuw toe werden alle opdrachten van de congregatie afgebouwd door het sterk dalend aantal broeders.

In 2000 telde de congregatie nog 21 leden, voornamelijk mensen die geen specifieke werkopdrachten meer hadden, gezien hun leeftijd.

Het kloostergebouw aan de Minister Vanden Peereboomlaan 88 wordt in 2014 geschonken aan de vzw Kompas, die instaat voor de behandeling van drugverslaafden.

In 2015 zijn er nog 6 broeders die alle 6 verblijven op het domein van De Pottelberg. Vier van hen wonen in een assistentiewoning van "Hoog Mosscher", een verblijft in het WZC De Pottelberg en een andere verhuisde, nadat het klooster aan het Prinses Marie-Joséplein werd verkocht, naar een serviceflat in "De Putkapel".

4. Zijn standbeeld.

In 1903 kwam voor het eerst het plan op de proppen om een standbeeld voor Jozef Van Dale op te richten. De initiatiefnemers waren de oud-leerlingenbonden die het in 1911 zouden wilden inhuldigen, 150 jaar na de oprichting van zijn broedercongregatie. In die tijd werden er in Kortrijk meerdere standbeelden opgericht met de bedoeling het stadsbeeld te verfraaien. Het stadsbestuur wilde hiermee ook heel verdienstelijke Kortrijkzonen niet in de vergeethoek verzeilden.

De organisatoren van het comité bekwamen de toelating om gelden in te zamelen om de kosten te dragen. Weldra bleek dat een standbeeld oprichten op een openbare ruimte en dit door een privé-instantie, politiek gezien nogal moeilijk lag. Er was een heftige strijd tussen katholieken en liberalen en de katholieke werklieden, waartoe veel oud-leerlingen behoorden, hadden nog maar weinig invloed.

In 1906 kwam een indrukwekkend "Uitvoerend comiteit" tot stand. Alle Kortrijkse politieke zwaargewichten van die tijd waren er lid van. Dit moest een draagvlak vormen om ook aan overheidsteun te geraken. Er waren niet minder dan vier erevoorzitters: Pieter Tack, staatsminister en volksvertegenwoordiger, Juliaan Liebaert, minister van spoorwegen en volksvertegenwoordiger, Baron de Béthune, gouverneur van West-Vlaanderen en Auguste Reynaert, volksvertegenwoordiger en burgemeester van Kortrijk.

Er was ook een "Patronaatsschap comiteit". Voorzitter: Edward De Gryse, pastoor-deken van Kortrijk. Ondervoorzitter: Baron Jozef de Béthune, ere-rechter. Schrijvers: Joris Claeys, advocaat en Theodoor Sevens, letterkundige. Een opsomming van de leden om van te duizelen: Paul Vande Peerenboom, Joris Vercruysse, Albrecht Liebaert, Camiel Destoop, Ernest Goethals, Eugeen Nolf, ... Wie vertrouwd is met Kortrijk zal het opvallen dat de naam van bijna alle leden van dit "comiteit", verbonden werd aan een straatnaam of een plein.

De eerste initiatieven om het standbeeld te financieren met giften bleek weldra niet haalbaar te zijn. Het plan was wellicht ook te groots opgevat want men zag de statige standbeelden van het Groeningemonument, van Jan Palfijn, van Louis Robbe of van Mgr. De Haerne als model.

Dan was er ook nog een "Werkend Comiteit." Dit was vooral samengesteld uit leden van de Oud-leerlingen Bond der Broeders Van Dale en uit leden van de Congregatie. Schepen Joris Van Dale was er de zeer bedrijvige voorzitter van.

Dit Comiteit werkte gestaag verder en zocht een kunstenaar om een ontwerp te maken. Het zou Georges Vandevoorde worden, oud-leerling en beeldhouwer. Over de plaats waar het kunstwerk zou opgericht worden werden geruime tijd heftige discussies gevoerd. Er bleven op de duur nog vier voorstellen over. Sommigen waren van mening dat het beeld binnen in de Sint-Maartenskerk moest geplaatst worden. Dit haalde het niet omdat het vereiste openbaar karakter niet werd gehaald. Een tweede voorstel wilde het standbeeld bij het portaal van de kerk. Gezien het hoofdklooster van de broeders gelegen was op de Kring werd dit plein naar voor geschoven. Ten slotte werd beslist dat het Jozef Van Daleplein de meest ideale locatie zou zijn. Tussen de Sint-Maartenskerk en het huis dat hij persoonlijk in 1766 had laten bouwen om er met de Broeders te wonen en er ook de zondagsschool te

vestigen. De groots opgezette herdenkingsplechtigheden moesten het evenwel doen zonder standbeeld.

In 1912 kwam een nieuwe krachtige impuls. Er werden financiële toezeggingen gedaan door het Ministerie van Wetenschappen en Kunsten, door de provincie West-Vlaanderen en door de Stad Kortrijk. Voorwaarde was wel dat er een officiële wedstrijd werd uitgeschreven en dat er een jury van deskundigen zou worden opgericht om het beste ontwerp aan te duiden. Voorzitter van de jury was Jozef Viérin, een befaamd Kortrijks architect. Deze jury besliste ook welke kunstenaars zouden mogen deelnemen. De ontwerpen werden openbaar in het Kortrijks stadhuis tentoongesteld. De keuze van de jury viel op het ontwerp van Georges Vandevoorde, die voorheen reeds was aangezocht geworden. Deze kunstenaar woonde in Brussel en kreeg het contract voor een totale kostprijs van 17.570 frank.

In 1914 was het standbeeld voltooid. De officiële inhuldiging zou plaats vinden op 14 augustus van dat jaar. Alles was tot in de puntjes voorbereid. De verschillende toespraken die toen zouden gehouden worden zijn bewaard gebleven. Op 6 augustus brak de eerste wereldoorlog uit en alle feestelijkheden werden uitgesteld.

Als kernwoorden om het leven van Jozef Van Dale samen te vatten werd gekozen voor: "Onderricht" en "Liefdadigheid". Ze werden gebeiteld bij de taferelen die onder zijn borstbeeld zijn aangebracht en die het onderwijs aan de jeugd en het verzorgen van een zieke in beeld brengen.

De toeristische gidsen melden dat het Van Daleplein een lieflijk pleintje is, gelegen in de schaduw van de Sint-Maartenskerk.

Br. Roger Huyghe.